

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор, професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук*

МУРЗАНОВСЬКА АЛІНА ВЛАДИСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Перш за все необхідно зазначити наступне – незважаючи не те, що військові дії на території нашої країни тривають з 2014 року, негативними наслідками яких стали дестабілізація політичної ситуації в країні й деструктивні процеси у багатьох сферах життя, що зумовлювали необхідність комплексного вирішення, в тому числі й законодавчим шляхом, проблемних питань, які виникають у зв'язку із здійсненням кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, на що слушно зверталась увага в науковій літературі [див., наприклад: 1, 2], кримінальне процесуальне законодавство, на жаль, виявилось, не готовим до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах воєнного стану, що потребувало оперативного внесення змін для належного функціонування всієї системи кримінальної юстиції. У зв'язку з цим 14 квітня парламент і прийняв закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [3].

Воєнний стан, згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану є надзвичайним, тому потребує комплексного дослідження завдань, засад, на підставі яких воно має здійснюватись, правового регулювання, що включає цілу низку особливостей, зважаючи на виключність умов його

здійснення та впливу на весь кримінальний процес (досудове розслідування та судове провадження) в цілому.

Стратегію дослідних пошуків як у взаємозв'язку юриспруденції з правом і державою, так і в галузевих дослідженнях, виходячи із сучасної методології юриспруденції, визначають різні методологічні підходи, такі як: антропологічний, аксіологічний, цивілізаційний, синергетичний і герменевтичний [див.: 5, с. 86]. До основних підходів, що становлять перший рівень методології наукових досліджень, що мають важливе значення при дослідженні проблем кримінального процесу, в т.ч. щодо здійснення його під час воєнного стану, також можна віднести наступні: феноменологічний, комунікативний, інформаційний, функціонально-інструментальний та діяльнісний.

Визначаючи методологічні основи дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, Г. К. Тетерятник приділила увагу загальній характеристиці методів дослідження, а також розглянула синергетичний підхід до дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів та висвітлила аксіологію кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів [див.: 2, с. 126–192]. І тут цілком можна погодитись, що з одного боку, досить перспективним у дослідженні правових режимів є тринітарний підхід з орієнтацією на синергетичні принципи, на підставі яких вченими пропонується тринітарно-синергетична модель правового режиму, з поділом на мега-, макро-, мікрорівні з позицій таких концептуальних підходів, як нормативний, ненормативний, реалістичний, що відповідає принципу додатковості синергетичних систем, а пропонується модель правових режимів поки що не є достатньо поширеною та дослідженою у наукових колах, однак, може бути використана як методологічне підґрунтя дослідження кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів в цілому, та воєнного стану, зокрема [див.: 2, с. 156]. З іншого, співвідношення забезпечення прав та свобод людини, громадянина та держави, суспільства, приватних та публічних інтересів як у надзвичайних режимах, так і у кримінальному провадженні є важливою філософсько-правовою проблемою, яка знаходиться у площині аксіології як учення про цінності, ієрархію цінностей [2, с. 166].

В літературі підкреслюється, що досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК, а також усунення деструктивних факторів, які обумовлені екстраординарними умовами майже унеможливлені за відсутності законодавства, яке враховує специфічність обставин, особливості правового регулювання в умовах надзвичайних правових режимів [6, с. 98].

В аспекті досліджень завдань кримінального провадження, в т.ч. і під час воєнного стану, мають роботи В.С. Новожилова, зокрема, де ним визначена система завдань (загальні, особливі та спеціальні), а також запропонований ним завданецентричний спосіб тлумачення

кримінальних процесуальних норм права та наслідки його застосування [див.: 7].

Засади кримінального провадження передусім покликанні врегулювати правові аспекти здійснення кримінального провадження та закріплювати визначальні принципи. В ч. 3 ст. 7 КПК після змін зазначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням визначених КПК особливостей. Так, законодавець підкреслює важливість дотримання загальних засад, які є суттєвим досягненням взаємодії як норм міжнародного, так і національного права. Вбачається, що доповнення ст. 7 КПК мало на меті недопущення, по можливості, та уникнення можливого порушення основних засад кримінального провадження, а відтак – погіршення правового становища людини.

З перших днів повномасштабного російського вторгнення деякі території України опинилися під контролем загарбників та в зоні активних бойових дій, але навіть в умовах воєнного стану, як зазначив Голова Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду С. І. Кравченко, суди повинні виконувати важливу функцію щодо здійснення правосуддя як того передбачає Конституція України [див.: 8].

У цілому, як слушно зазначається в літературі, специфіка регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах надзвичайних правових режимів полягає у тому, що вони забезпечуються не тільки ординарними нормами і законодавством, яке діє в умовах нормальної життєдіяльності, а й надзвичайними законами, які мають свою специфіку застосування та відповідно впливають на особливості регулювання сфери кримінального провадження [див.: 6, с. 98], що безумовно стосується також і кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Аналіз вітчизняних, міжнародних документів та правових позицій Європейського суду з прав людини дозволив науковцям зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство в умовах надзвичайних правових режимів формується у діалектичному зв'язку із іншими нормативними джерелами, які здійснюють вплив на процеси праворегулювання відносин у цій сфері за екстраординарних умов. Формування законодавства, що регулює кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів характеризується стихійністю, непослідовністю, затримкою у прийнятті необхідних нормативно-правових актів, які також містять низку протиріч та неузгоджені між собою [див., наприклад: 6, с. 98]. Так, в цілому, реагуючи на виклики, які виникли під час воєнного стану, Верховна Рада України внесла цілу низку змін до КПК та КК України (прийнятті шістнадцять законів, якими внесено зміни до матеріального та процесуального законодавства, і це тільки за березень-квітень 2022 року), крім того, відповідні роз'яснення містились у Листі Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення криміналь-

ного провадження в умовах воєнного стану» [9]. Хоча нормотворчість має носити, в першу чергу, саме перспективний характер.

Серед спроб розглянути особливості досудового та судового розгляду в умовах воєнного стану за чинним КПК, який включає Розділ Х¹ в новій редакції «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», необхідно виділити коментар до цього розділу, підготовлений колективом авторів [10].

Таким чином, воєнний стан – це особливий правовий режим, і специфіка правового регулювання кримінального провадження в таких умовах характеризується тим, що разом із нормами які регулюють правовідносини під час кримінального процесу, до кримінального процесуального права включаються також і надзвичайні закони, які встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свої особливості щодо дії у просторі, часі та за колом осіб.

Дослідження проблем кримінального провадження в умовах воєнного стану має відбуватись з застосуванням як класичних методологічних підходів, а саме: історичного, термінологічного, системного та структурно-функціонального; так і неklasичних (сучасних), таких як: герменевтичний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний, серед яких особливо необхідно виділити антропологічний, аксіологічний та синергетичний підходи.

Список використаних джерел:

1. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 276 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Lazukova/d_Lazukova.pdf
2. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України № 2201-IX від 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року (зі змінами та доповненнями в редакції від 24.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Оборотов Ю. М. Рівні та сфери методології юриспруденції. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с. С. 74–86. URL: <http://surl.li/cdeio>
6. Тетерятник Г. К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 48. С. 98–101. URL: <http://surl.li/cbrrc>

7. Новожилов В. С. Завданнецентричне тлумачення кримінальних процесуальних норм як спосіб визначення цілеспрямованості та доцільності процесуальної діяльності на прикладі здійснення прокурором повноважень слідчого судді в районі проведення Операції об'єднаних сил. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1. С. 105–126. URL: <http://surl.li/cbtttd>
8. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. *Верховний Суд. Офіційний сайт*. 20 травня 2022 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/>
9. Лист Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 03 березня 2022 р. № 1/0/2-22. URL: <http://surl.li/cawmy>
10. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с.

Ключові слова: методологія, кримінальне провадження, надзвичайний правовий режим, воєнний стан.

Key words: methodology, criminal proceedings, emergency legal regim, martial law.

ЛУКАШКІНА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

ФОРМИ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Поняття обвинувачення визначено п. 13 ст. 3 КПК як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом, а державне обвинувачення – як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ст. 3 КПК). Деякі автори пропонують розмежовувати матеріально-правовий та процесуальний (функціональний) аспекти обвинувачення. Матеріально правовий аспект вони визначають як твердження про вчинення особою діяння, забороненого кримінальним законодавством, а процесуальний аспект розглядають як діяльність, спрямовану на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення та відстоювання в суді позиції щодо необхідності визнання особи винуватою та застосуванні до неї кримінальної відпо-